

NAPOLYON DÖNEMİNDE FRANSA'YA KARŞI YÜRÜTÜLEN İSPANYOL BAĞIMSIZLIK SAVAŞI'NDA GAYRI NİZAMİ KUVVETLER (1808-1814)*

María Jesús Horta SANZ **

Öz

Bu çalışmanın amacı, önce İspanya'da 1808 yılında Napolyon güçlerine karşı başlayan ve Bağımsızlık Savaşı olarak bilinen savaşın nedenleri ve nasıl patlak verdiği konusunda genel bir bilgi sunmak, sonra da gayri nizami güçlerin oluşumu, bileşimi, hareket biçimleri ve savaşın gidişatıyla sonucu üzerindeki etkilerinin irdelenmesi suretiyle bu güçlerin mücadelede oynadıkları rolü açıklamaktır.

Anahtar kelimeler: İspanya, Çağdaş Tarih, Bağımsızlık Savaşı, Gayri Nizami Kuvvetler, Napolyon.

Abstract

PANORAMA GENERAL DEL PAPEL DE LA GUERRILLA EN LA GUERRA DE INDEPENDENCIA ESPAÑOLA CONTRA NAPOLEÓN (1808-1814)

This paper aims, first, to offer a general view of the causes and the outburst of the Spanish War of Independence against Napoleonic France (the “War in the Peninsula”) which started in 1808 and then, to establish a realistic frame for the role of the guerrillas in the conflict, analyzing their formation, structure, behaviour and effects on the development of the war.

Key words: Spain, Contemporary History, Independence War, Guerrilla, Napoleon.

---

* Bu makalenin aslı *Panorama general del papel de la guerrilla en la Guerra de Independencia española contra Napoleón (1808-1814)* başlığı ile İspanyolca yazılmış olup İnci Kut tarafından Türkçeye çevrilmiş; ancak daha önce yayınlanmamıştır.

** Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İspanyol Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı;
hortasanzmj@yahoo.es.

Giriş

İspanya'nın Napolyon döneminde Fransa'ya karşı yürüttüğü ve günümüzde Bağımsızlık Savaşı olarak bilinen savaşta gayri nizami kuvvetlerin, yani çetelerin mücadelesi (1808-1814) savaşın bazı aşamalarının gelişimi üzerinde zaman zaman önemli bir rol oynamış olsa da, bütünüyle ele alındığında savaşın sonucu üzerinde belirleyici bir rol oynamamış ve çoğunlukla aşırı derecede övülmüş ya da fazlasıyla yerilmiştir. İspanyol tarihçiler, bu tür faaliyetleri uzun bir süre boyunca göklere çıkarmışlar, istilacıya karşı verilen mücadeleye İspanyol halkının topyekûn katılmış olduğunu göstermek amacıyla, gayri nizami güçleri “silahlanmış bir halk” biçimindeki devrimci bir imgeyle özdeşleştirmişlerdir. Ama bunu yaparken de tarihsel gerçekleri tahrif etmişler ve bir efsanenin yaratılmasına katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca bu muhakeme, eğer İngiliz ve Portekiz birliklerinin yardımı olmasaydı İspanyolların savaşta pek de parlak bir sonuç alamayacakları (hattâ büyük bir olasılıkla savaşı kaybetmiş olacakları) biçimindeki İngiliz iddialarını çürütmek için de kullanılmıştır. Fransızlara gelince, daha çatışmanın başladığı andan itibaren, gayri nizami kuvvetleri başıbozuk hırsızlar ve katiller diye karalayarak, düzensiz silahlı grupların faaliyetleriyle ilgili olarak bütün dünyada olumsuz bir imaj yaratmaya gayret göstermişlerdir¹.

Son yıllarda yürütülen bazı çalışmalar, İspanyol Bağımsızlık Savaşı boyunca halkın giriştiği mücadeleyi hak ettiği yere koymaya çalışmış, bunu yapmak için de bazı önemli noktalara açıklık getirmekle işe başlamıştır. Bu noktaların ilki, Napolyon orduları, Prusya ya da Avusturya gibi ülkeleri iletişim ve levazım konusunda pek fazla zorluk yaşamadan silip süpürmüşlerken, onlardan daha küçük ve fazla bir direnişle karşılaşılması beklenmeyen bir ülke olan İspanya söz konusu olduğunda, Napolyon ve generallerinin, gayri nizami güçlerin faaliyetleri yüzünden, aldıkları yerleri koruma amacıyla önemli sayıda birliklerini bu ülkeye yollamak zorunda kalmış olmalarıdır. Ama yine de, alınan bu önleme rağmen Fransızlar pek çok sorunla karşılaşmışlar ve İspanyol topraklarının büyük bir bölümünü denetim altında tuttıkları zamanlarda bile kendilerini İberik Yarımadası'nda hiçbir zaman tümüyle güvende hissetmemişlerdir. İkinci nokta, Yarımada'nın kendine özgü dağlık arazi yapısı göz önüne alındığında, İspanya'da çok büyük sayıda gayri nizami gücün ortaya çıkmasının başlıca nedenlerinden birinin coğrafi olabileceğidir. Ancak bu kadar büyük sayıda çetecinin faaliyete

¹ Charles J. Esdaile, *España contra Napoleón. Guerrilleros, bandoleros y el mito del pueblo en armas (1808-1814)*, Editorial Edhasa, Barcelona 2006, s. 17-55.

geçmiş olmasının tarihsel bir nedene dayanması da aynı derecede olasıdır, zira bu tür mücadelenin, (Napolyon orduları gibi) kendilerinden çok daha nitelikli ve çok daha büyük sayıdaki düşmana karşı koymanın bir biçimi olarak, İspanya'da tarihin başlangıcından beri alışıldık bir taktik olduğu bilinmektedir². Öte yandan, çetecilerin genellikle büyük ölçüde şiddete başvurmaları, Fransızların bu tür mücadeleye son verme amacıyla İspanyol halkına sıklıkla uyguladıkları ıslah edici cezalardan kaynaklanmıştır. Her halükârda, gayri nizami kuvvetlerin ortaya çıkmalarının gerçek nedenleri ne olursa olsun, Napolyon'a karşı girilen savaşın başlangıcından kısa bir süre sonra, gayri nizami mücadelenin derhal çatışmanın en tipik özelliklerin birine dönüştüğü bir gerçektir³.

Bu makalenin amacı, Napolyon döneminde Fransa'ya karşı verilen İspanyol bağımsızlık savaşını bütünüyle irdelemek değil, o savaşta gayri nizami kuvvetlerin etkinliğini olabildiğince netleştirmektir. Bunu yapmak için de ilk önce savaştan önceki olaylar ve savaşın nasıl patlak verdiği ortaya konulduktan sonra, o altı yıllık süre içinde çetecilik faaliyetlerinin nasıl yürütüldüğü incelenecektir.

1. Savaşın Öncesi

Fransa'da Devrim'in yarattığı çalkantının, Napolyon ordularının istilasına kadar, İspanyolların hayatı üzerinde doğrudan bir etkisi olmadı⁴. Ülkeyi yönetmekte olan politikacılar, olaylara hızla tepki göstererek, Fransa'yla olan sınırı kapatıp hem ticari hem düşünsel açıdan her türlü alışverişi durdurmuşlar ve oldukça muhafazakâr bir tutum takınmışlardı. Bu durum Aydınlanma'nın harekete geçirdiği tüm reformların felce uğraması anlamına geliyordu⁵. Ancak 1792'de Manuel Godoy'un yeni başbakan olarak iktidara geçmesi, bu genel gidişatta önemli bir değişiklik yaratacaktı. Godoy, iktidarının başlangıcından itibaren, Devrim'in yarattığı sorunlara karşı seleflerinden daha gerçekçi bir yaklaşım sergilemiş, aynı zamanda daha önce başlatılmış olan reformları yalnızca devam ettirmekle kalmayıp bunları sonuna kadar uygulamaya da çaba harcamıştı⁶. Bütün bunlara rağmen, Godoy'un iktidarı döneminde, devrimci Fransa ile (Avusturya-

² A.g.e., s. 58-60.

³ A.g.e., s. 64.

⁴ Blanco Aguinaga, Carlos, Julio Rodríguez Puértolas e Iris M. Zavala, *Historia social de la literatura española (en lengua castellana)*, Ediciones Akal, Madrid 1978, II, 9.

⁵ Juan Pablo Fusi, *España. La evolución de la identidad nacional*, Ediciones Temas de Hoy, Madrid 2000, s. 156.

⁶ García Cárcel, a.g.e., s. 27-29.

lılar ve Prusyalılar arasında kurulan ve daha sonraları İngiltere'nin de katılacağı) ilk Avrupa koalisyonu arasında ortaya çıkan çatışmada ilk başlarda tarafsız kalmaya karar vermiş olan İspanya, Bourbon ailesinden olması dolayısıyla İspanya kralının akrabası olan XVI. Louis'nin ölümüne şiddetli bir tepki göstermesinin gerekli olduğu şeklindeki zayıf bir gerekçeyle, sonunda kendini bu çatışmanın ortasında buldu. İspanya'nın *Konvansiyona karşı Savaş* ya da *Pireneler Savaşı* adıyla anılan bu savaşa katılması (1793-1795) aslında gereksizdi ve bunun getirdiği kötü sonuçlar yönetimin daha sonraki siyasetini son derece olumsuz bir şekilde etkileyecekti.

Savaş ilanı İspanya tarafından geldiği halde Fransa hızla karşılık verdi ve Fransız orduları derhal sınırı geçmeye başladılar. 1794'ten itibaren İspanyollar ardı ardına yenilgiye uğrarlarken, Fransızların İberik Yarımadası'nda istila ettikleri topraklar giderek genişliyordu. İspanyol halkının bu istila karşısında gösterdiği tepki son derece hızlı ve şiddetli oldu, ancak halkın bu coşkusunun aslında Kilise ve iktidar tarafından yönlendirildiğini biliyoruz, bu nedenle seferberliğin başlıca nedenleri, Bourbon hanedanı iktidarını ve (devrimci ateist güçler karşısında) Katolik dinini savunma duygularıydı⁷. Çatışma tam bir fiyaskoyla sonuçlandı ve 22 Haziran 1795'te imzalanan *Basilea Barış Antlaşması* gereğince İspanya, Yarımada'da istila edilmiş olan topraklarını geri alabilmek uğruna, daha başka şartların yanı sıra, Santo Domingo'yu Fransızlara bırakmak zorunda kaldı⁸. Üstelik bu askerî yenilgi, Godoy'u siyasi tasarılarını tam anlamıyla değiştirmek zorunda bırakarak, İspanya'yı Napolyon'un itaatkâr işbirlikçisi durumuna düşürmüştü.

İspanya'nın bundan sonraki dış politikası, ülkeyi İngiltere'yle giriştiği bir deniz savaşı felaketine sürükledi⁹. XIX. yüzyılın başlarında, İspanya gibi zayıf bir güç için aslında iki seçenek vardı: Ya XVIII. yüzyılın başında gerçekleşmiş olan hanedan değişikliğinden beri en büyük destekçisi olan Fransa'yla ittifak yapacaktı (ki böyle bir ittifak, dolaylı yoldan da olsa Devrim'i kabul etmesi ve Amerika'yla olan iletişimini İngilizlerin kesintiye uğratması tehlikesiyle karşı karşıya kalması anlamına gelecekti) ya da geleneksel düşmanı olan Büyük

⁷ Seco Serrano Carlos, "Nacionalismo español y nacionalismos periféricos en la edad contemporánea", Real Academia de la Historia (RAH) *España como nación*, Editorial Planeta, Barcelona 2000, s. 216-217.

⁸ Martínez Ruiz, *a.g.e.*, s. 20.

⁹ Fusi, *a.g.e.*, s. 156-157.

Britanya'nın yanında yer alacaktı¹⁰. Godoy, İngiltere'yle yapılacak ittifakın hiçbir olumlu getirisi olmayacağını, buna karşılık Fransa'daki Directoire yönetiminin en aşırı uçtaki devrimcilerle artık hiçbir ilgisi kalmadığını ileri sürüyordu. Tam tersine, Fransa'yla birlik olmak, İspanya'ya Avusturya'nın denetimi altında bulunan İtalyan devletlerini ele geçirme imkânını sağlayabilecekti. Bu düşünceler İspanya'yı 18 Ağustos 1796'da *San Ildefonso Antlaşması*'nın imzalanması sonucuna götürdü; buna göre, iki ülke arasında yeni bir dostluk dönemi kesin olarak başlamış oluyordu¹¹.

San Ildefonso Antlaşması, Fransa'nın İngiltere'ye karşı girdiği ve sonunda ünlü Trafalgar yenilgisiyle (1805) bitecek olan deniz savaşında İspanya'yı Fransa'yı desteklemek zorunda bırakmıştı. İspanya, bu muharebede donanmasının neredeyse tamamını kaybetmiş ve Amerika'daki toprakları İngiliz gemilerinin merhametine kalmıştı; nitekim bu gemiler o bölgedeki ticaretin önemli bir kısmını hızla ele geçirmekte gecikmeyecekler, bu da İspanyol devletinin gelirlerinde oldukça büyük bir azalmayı beraberinde getirecekti¹². Öte yandan İspanya'nın yenilgisi, Godoy taraftarlarının ve İspanyol halkının büyük bir bölümünün tam bir hayal kırıklığına uğramasına neden olmuştu. Bu noktadan sonra, Fransa'nın giderek artan baskısı, kaçınılmaz olarak Godoy'un gözden düşmesine ve veliaht prens Fernando ile yandaşlarının elinin güçlenmesine neden olacaktı¹³. Trafalgar, aynı zamanda aydınlanmacı mutlakiyetin yıkılması ve ülkeyi yönetmekte olan elitlerle halkın duyguları arasındaki bağın kesin olarak kopması anlamına da geliyordu. Öte yandan bu yenilginin getirdiği Fransız aleyhtarlığı, sonunda müttefik bir ülkenin düşmana dönüşmesine neden olmuştu¹⁴.

Ancak Trafalgar, IV. Carlos'un başbakanına olan kesin güvenini yok edemişti ve Prens Fernando babasının fikrini değiştirmeyi başaramayacağını anlayınca, Godoy'un iktidardan düşmesini henüz değilse de, kendisinin tahta çıkmasını sağlamak amacıyla, Napolyon'la tehlikeli birtakım manevralara girişti. Darbe girişimi, 1807 Ekim ayının son günlerinde, başarıya ulaşmadan ortaya çıkarıldı; ancak bu sürece karışmış olan soyluları yargılayan davada katı bir tutum takınan

¹⁰ Raymond Carr, "La Historia de España desde 1700", *Introducción a la Cultura Hispánica, arte, música*, haz. Peter E. Rusell, Editorial Crítica, Barcelona 1973, 1982, s. 183.

¹¹ Martínez Ruiz, *a.g.e.*, s. 20-21.

¹² Cronos Grupo, *España: siglo XIX (1789-1833)*, Grupo Anaya, Biblioteca Básica de Historia, Madrid 1991, 7. bs. 2007, s. 30.

¹³ García Cárcel, *a.g.e.*, s. 29 ve 44.

¹⁴ *A.g.e.*, s. 44 ve 259.

Kral, sonunda kendi oğlunu bağışlayacaktı¹⁵. Darbe girişiminin ortaya çıkarılması kadar onu izleyen mahkeme ve (mahkeme heyetinde pek az kişi Fernando'nun suçluluğuna inandığından, hele halk arasında hiç kimse buna inanmadığından) sonunda prensin bağışlanması olayı da IV. Carlos'a karşı ilk kez bir güvensizlik duygusu yaratmıştı. Böylelikle Prens daha da fazla destek kazanmış ve Godoy'un karşısındaki konumu güçlenmişti. Bazı araştırmacılar, İspanyol krallarının imajını zayıflatmak ve 1807 yılında zaten el altından başlatılmış olan Fransız istilasının yeniden yürütülmesini kolaylaştırmak için bir manevra olarak, darbe girişimi ihbarının bizzat İmparator tarafından yapılmış olabileceğini düşünmektedirler¹⁶.

Bütün bunlara rağmen, Fernando yanlılarının halkı kızdırtması sonucunda, Aranjuez'de (17 Mart 1808 günü Godoy'un evine yapılan bir saldırıyla başlayan ve üç gün sonra kralın tahtı oğluna bırakmasıyla biten) bir ayaklanmanın gerçekleşmesiyle, darbe girişimi birkaç ay sonra amacına ulaşmış olacaktı¹⁷. Aranjuez ayaklanması, bizzat düzenleyenlerin bile tahmin edemedikleri kadar önemli sonuçlar doğurdu, bir İspanyol hükümdarı az çok halktan gelen baskılar sonucu ilk kez tahtını bırakmak zorunda kalmıştı¹⁸. Ayaklanmanın başarıya ulaşması önemli bir örnek oluşturacaktı, çünkü ayaklanma Prens Fernando'nun yandaşları tarafından yönlendirilmiş olmasına rağmen, isyancıların çoğu halk tabakasına mensuptu ve halk, girişimlerinin üst düzey siyasette etkili olabileceğinin böylelikle farkına varmış oluyordu.

VII. Fernando derhal iktidara geçti ve (onu, ülkeyi Godoy'un onursuz siyasetinden "kurtaran kişi" olarak gören) halkın desteğini de arkasına alarak başkente gitti ve daha birkaç gün önce oraya birlikleriyle beraber yerleşmiş olan Mareşal Murat ile buluştu¹⁹. Aslında Bonaparte'ın bir süreden beri İberik Yarımadası'nı işgal etmeyi tasarladığını biliyoruz. İmparator, Trafalgar yenilgisinin Büyük Britanya'yı istila etmesini engelleyeceğini anlayınca, çabalarını Avrupa'nın geri kalanına yöneltti; ancak Bonaparte'ın çabaları bununla da kalmadı; özellikle 1806 yılından itibaren, belki de Fransa tahtına çıkabilecek herhangi bir meşru adayı ortadan kaldırmak niyetiyle, Bourbon ailesinin geri kalanlarını da yok etmeye kararlı görünüyordu. Stratejik nedenler ya da İngilizlerin ezelden beri müttefiki olan Portekiz'i etkisiz bırakma gereği kadar Napolyon'un bu çabası da, büyük bir

¹⁵ *A.g.e.*, s. 51-52.

¹⁶ *A.g.e.*, s. 52.

¹⁷ *A.g.e.*, s. 53-55.

¹⁸ Grupo Cronos, *a.g.e.*, s. 36.

¹⁹ García Cárcel, *a.g.e.*, s. 55.

olasılıkla İspanya'yı istila etmesindeki belirleyici nedenlerden biri oldu²⁰.

Daha Trafalgar'dan önce, *Portakal Savaşı* denilen savaş yaşanmış (20 Mayıs-8 Haziran 1801) ve İspanya bir Fransız birliğinin de yardımıyla komşu ülkenin bir bölümünü istila etmişti. Bu çatışma Godoy için tam bir zafer olmuş, bu durum onun İspanyol-Fransız dostluğu politikasına büyük bir katkıda bulunurken, aynı zamanda Napolyon'un İberik Yarımadası'na doğrudan müdahalesini de engellemeyi başarmıştı²¹. Birkaç yıl sonra, 1807 Şubat ayında İspanya'nın İngiltere ablukasına katılmasının ardından, İmparator, İspanyollar gibi Portekiz'in de aynı şeyi yapacağını sanmış, ama Portekizliler bu öneriyi kabul etmeye yanaşmamışlardı. İşte o zaman, İspanyolların ezelden beri besledikleri İberik Yarımadası'ndaki öteki krallığı tümüyle yutma arzusunu kullanarak, bu isyankâr ülkeyi cezalandırmak amacıyla, İspanya'nın dostluğundan yararlandı. Böylelikle Fransa ile İspanya, 27 Ekim 1807'de *Fontainebleau Antlaşması* denilen yeni bir antlaşma imzalayarak, Portekiz'in bağımsızlığını ve onun İngiltere'yle olan işbirliğini kesin olarak ortadan kaldırmış oldular²².

O tarihlerde, oğlunun darbe girişimi planlarından IV. Carlos'un haberdar olduğu sıralarda, Fransız birlikleri İspanya'ya girmeye başlamıştı. Teorik olarak Portekiz'e gitmek üzere Yarımada'dan geçip gitmekten başka bir amaçları yoktu. Gerçekten de Junot'un kumandası altındaki ilk birlikler birkaç gün içinde Portekiz sınırına ulaşmış ve çok kısa bir süre içinde bu krallığın neredeyse tamamını ele geçirmişti. Ancak Fransız birlikleri, bir kez bu amaçlarına ulaştıktan sonra, ne ülkeden geri çekilmiş, ne de yalnızca Portekiz'de toplanmakla kalmışlardı; dahası, Fransa'dan yeni birlikler gelmeye devam ediyordu ve İspanya'da daha hiç kimse nedenini anlayamadan, Vitoria, Valladolid ya da Burgos gibi önemli bazı şehirlere yerleşmeye başlamışlardı²³. Mareşal Murat Madrid'e yaklaşınca alarm zilleri çalmaya başladı. Bunun üzerine Godoy, belki de Endülüs bölgesine ulaşmak ve tam bir işgal gerçekleştiği takdirde İspanya'nın Amerika'daki topraklarına gitmek üzere yola devam etmek niyetiyle, (aynı Portekiz kral ailesinin yapmış olduğu gibi) sarayı Aranjuez'e taşınmaları için kral ve kraliçeyi ikna etti; daha önce sözü edilen ayaklanma da işte bu yerde gerçekleşecekti.

²⁰ Palacio Artad Vicente, "Los españoles en 1808", haz. Palacio Artad Vicente, *De Hispania a España. El nombre y el concepto a través de los siglos*, Ediciones Temas de Hoy, Madrid 2005, s. 253-255.

²¹ Martínez Ruiz, *a.g.e.*, s. 25.

²² *A.g.e.*, s. 29.

²³ *A.g.e.*, s. 31.

Yeni kral VII. Fernando, sıradışı bir biçimde tahta çıkmasının ardından, düzeni sağlamaya yardımcı olmak üzere başkente geri dönmeye karar verdi. Ancak Murat o zamana kadar iktidarı ele geçirmişti ve çok geçmeden Kral ile Mareşal arasında bir çatışma patlak verdi. Mareşal, *Fontainbleau Antlaşması*'nın, Fransa'nın himayesini Fernando'nun ebeveynine tanıdığını ileri sürüyor, bu nedenle Fernando'yu İmparator'un adına kral olarak tanımaya yanaşmıyordu²⁴. İstikrarı bozma niyetiyle yapıldığı besbelli olan bu manevra, IV. Carlos'un tahttan feragat etmekten vazgeçmesiyle sonuçlanmış ve Bonaparte'ın kendi amaçları için yararlanacağı zor bir hanedan sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştu.

IV. Carlos ile VII. Fernando'yu sınır şehri Bayonne'a getirtmek Napolyon için fazla zor olmadı. Ancak oraya vardığında oynadığı oyun açığa çıkmış oldu: önce VII. Fernando'yu tahtı babası IV. Carlos'a (5 Mayıs 1808 günü) geri vermek zorunda bıraktı; sonra da IV. Carlos'u (8 Mayıs günü) kendi lehine tahttan feragat etmeye zorladı. Her iki olgu da, birkaç gün sonra, Fernando'nun kendi yokluğunda ülkeyi yönetmesi için Madrid'de bırakmış olduğu Cunta Yönetimi'nin başkanı olan Prens Don Antonio de Borbón tarafından onaylanacaktı. Napolyon, İspanya tahtının karşılığında, ülkenin toprak bütünlüğünü korumayı, Krallık içinde Katolik dininin devamını sağlamayı ve kral ailesinin bütün üyelerine Fransa'ya sığınma hakkı vermeyi (ayrıca onlara ikamet edebilecekleri evler ve geçimleri için yıllık ödenek tahsis etmeyi) taahhüt ediyordu²⁵. İmparator, İspanya Krallığı'nı, 7 Haziran günü, o zamana kadar Napoli Kralı olan ağabeyi Joseph Bonaparte'a verecekti.

Hem IV. Carlos, hem de VII. Fernando, Bayonne'a gitmeyi reddedebilir ve elbette hanedan üyesi olarak haklarından feragat etmeyi kabul etmeyebilirlerdi. Sonradan bizzat Godoy tarafından anılarında savunulan²⁶ ve o tarihlerde İspanya'nın hemen her yerinde çıkmakta olan ayaklanmaların yarattığı anarşiyi bahane ederek Napolyon'un her ikisine de baskı yaptığı biçimindeki bu teori, onların bu utanç verici davranışlarını açıklamaya yetecek bir neden gibi görünmüyor. Onlar bütün savaş boyunca Bayonne'da kalarak, istilacıların davranışları hakkında ne tek bir şikâyetle bulunmuş, ne de tahtı meşru sahiplerine iade etmek amacıyla mücadele etmekte olan İspanyolların yaptıklarını hiç değilse sözleriyle olsun desteklemişlerdi. Hatta Bayonne'a, Bonaparte ailesinden bir prensesle evlenme arzusunu bildirmek üzere, Aranjuez isyanından da önce varmış olan

²⁴ *A.g.e.*, s. 32.

²⁵ García Cárcel, s. 66-69.

²⁶ *A.g.e.*, s. 74.

VII. Fernando²⁷, oradan hem İmparator'a hem de I. Joseph'e gönderdiği sayısız mektupta, Fransa'ya ve imparatorluk politikalarına olan bağlılığını gösteriyordu²⁸ (ki bu durum Fernando'nun yandaşları tarafından sonradan gizlenecekti). Ancak onun bu alçakça davranışından İspanya'da hiç kimsenin haberi yoktu ve ülkenin farklı bir hanedanın yönetimi altında çok daha iyi olacağını düşünen (bkz.: aş.) Fransa yanlısı küçük bir grubun dışında, İspanyolların geri kalanı, VII. Fernando'yu Napolyon tarafından "kaçırılmış" bir kral olarak idealize etmiş ve var olmayan bu kralı her İspanyol vatandaşının savunduğu ideolojiyle özdeşleştirmişti.

Bayonne olayının ardından, halkın çoğunluğunun orada tam olarak neler olduğundan habersiz olmasına rağmen, Trafalgar'dan sonra doğan Fransız aleyhtarlığı, özellikle de Napolyon düşmanlığı, görülmemiş derecede güçlü bir şekilde yeniden ortaya çıktı. Ama IV. Carlos'a karşı da eleştiriler yapılıyor, onu tahtın gasp edilmesine neden olmakla suçluyorlardı. O sırada, İspanyollardan "Fransa yanlısı" olarak bilinen küçük bir grup, bu oldubittiye benimseyerek, ya sırf kişisel çıkarları için, ya da bu durum sayesinde İspanya'da devrimci fikirlerin yayılacağına inandıklarından, I. Joseph'den yana tavır aldı. Fransa yanlılarının çoğu, Napolyon'un gücüne karşı koymanın yararsız olduğunu düşünüyor, tam tersine, onlarla işbirliğine gitmenin daha yararlı olacağına inanıyordu: böylelikle yalnızca bağımsızlığın korunması sağlanmış olmayacak, aynı zamanda Joseph Bonaparte hükümeti, tutucuların baskısı yüzünden durdurulmuş olan pek çok reformun başarıyla tamamlanmasına yardımcı olabilecekti²⁹. Aslında I. Joseph, İmparator ve İspanyollar ona bir fırsat tanımış olsalardı, iyi bir kral olabilirdi³⁰.

Böylelikle, 1808 yılının Mart ayında Aranjuez'de patlak veren ayaklanmadan Mayıs ayında Bayonne'da yaşanan olaylara kadar geçen birkaç ay içinde, İspanya'da bir iktidar boşluğu doğmuş ve ülke Fransa'nın merhametine kalmıştı. Daha sonraki aylarda, yani Mayıstan Eylül'e kadar, İspanyol halkı, Eski Rejim'in kurumsal düzeninin tümüyle yıkılmasına³¹ ve savaşın kendisiyle aynı düzeyde yepyeni bir sistemin doğmasına tanık olacaktı.

---

²⁷ *A.g.e.*, s. 88.

²⁸ *A.g.e.*, s. 93.

²⁹ *A.g.e.*, s. 187.

³⁰ García Cárcel, *a.g.e.*, s. 82.

³¹ Martínez Ruiz, *a.g.e.*, s. 35.

2. Savaşın Patlak Vermesi

İspanyol kral ailesinin büyük bir bölümünün tahttan feragat oyununu oynamak üzere Bayonne şehrinde toplandıkları sıralarda, Mareşal Murat, Bourbon ailesinin İspanya’da kalmış olan az sayıdaki üyesinin Madrid’den ayrılmalarını düzenlemek üzere Napolyon’dan emir almıştı. Onların şehirden ayrılmalarının 1808’in 2 Mayıs sabahı gerçekleşmesi gerekiyordu, ancak şehrin farklı sosyal katmanlarından gelen insanların bu manevraya karşı çıkmaları üzerine patlak veren ayaklanma, uzun vadede, bir Avrupa ülkesinde Napolyon güçlerine karşı gerçekleştirilen ilk isyanı oluşturacaktı.

Savaş ilan edilmesi 3 Mayıs gününü bulacaktı ve savaşın ilanı, VII. Fernando tarafından geride bırakılmış ve o zamana kadar Fransızlara hiçbir şekilde karşı koymamış olan Cunta Yönetimi tarafından değil, Madrid yakınlarında küçük bir yerleşim yeri olan Móstoles’in Belediye Başkanı tarafından, herhalde başka bir kimsenin kaleme almış olduğu bir duyuruyla gerçekleştirilmişti³². Bu tepkinin doğrudan nedeninin, bir gün önce başkentte patlak veren ayaklanmadan çok, onu izleyen birtakım korkunç olaylarda aranması gerekir: şöyle ki, bu tür karışıklıkları bir an önce sona erdirmek amacıyla bir ders vermek isteyen Murat’ın emriyle ayaklanmanın şiddetle bastırılması, İspanyol halkının aynı şeylerin başka yörelerde de yaşanabileceği korkusuna kapılmasına neden olmaktan başka bir işe yaramamış ve böylelikle çatışmanın fitilini ateşlemişti. Yine de bu ayaklanmanın gerçekten “kendiliğinden” meydana gelip gelmediği pek açıklık kazanmış değildir. Anlaşıldığı kadarıyla, Kral Fernando’nun yandaşları arasından en azından bir grup, bu şekilde hareket etmekte Murat’ı meşru İspanya kralını tanımaya zorlamak istemişti³³; ünlü Daoíz ve Velarde gibi bazı subaylar da, günlerden beri Fransızlara karşı ayaklanma planları yapmaktaydı³⁴. Yine de 2 Mayıs günü, esasında çok çeşitli nedenleri ve çok farklı katılımcıları olan bir halk isyanına dönüşmüş ve bütün güçlerin Fransız işgalcilere karşı birleşerek yekvücut olmaları sonucunu doğurmuştu.

Yine de, daha önce de belirttiğimiz gibi, Fransız ordusu, Portekiz’in İspanyol ve Fransız orduları tarafından ortaklaşa işgalini öngören *Fontainebleau Antlaşması* uyarınca, İberik yarımadasını ancak 1807 yılının Ekim ayından itibaren işgal etmeye başladı. 2 Mayıstan önce İspanyollarla Fransız birlikleri arasın-

³² García Cárcel, *a.g.e.*, s. 105.

³³ *A.g.e.*, s. 98-99.

³⁴ *A.g.e.*, s. 100.

NAPOLYON DÖNEMİNDE FRANSA'YA KARŞI YÜRÜTÜLEN İSPANYOL
BAĞIMSIZLIK SAVAŞI'NDA GAYRİ NİZAMİ KUVVETLER (1808-1814)

da hafif çatışmalar meydana gelmişti: bazı Fransız askerlerinin öldürülmelerinin yanı sıra, 12 Nisan günü Burgos'ta küçük bir ayaklanma gerçekleşmiş, Toledo ve Aranjuez'de de birtakım ayaklanma girişimlerinin ardından, aynı ayın sonlarında Burgos'ta yeniden bir isyan hareketi görülmüştü. Bu durum, Fransızların 2 Mayıs olaylarını yeni bir ayaklanma olarak görmelerine ve başlangıçta buna gereken önemi vermemelerine neden oldu³⁵. Ancak Bayonne'daki kraliyet üyelerinin tahttan feragat ettikleri haberinin yayılması³⁶ ve özellikle Madrid'de gerçekleşen olaylar, Fransızlara karşı bir savunma hareketinin düzenlenmesi için gerekli olan şartların giderek oluşmasına yol açtı. Böylelikle ülkenin her yerinde Fransızlara ve onların işbirlikçilerine karşı bir dizi ayaklanmanın baş göstermesiyle Bağımsızlık Savaşı resmen başlamış oldu³⁷.

Hemen ardından, Fransızlar tarafından henüz işgal edilmemiş olan şehirlerde, halkın farklı sınıflarından gelen insanlardan oluşan *Yerel Halk Komiteleri* kurulmaya başlandı. Buna paralel olarak, Napolyon tarafından kurulmuş olan bu düzene karşı gelmek istemeyen üst sınıftan pek çok kimse ve ordu mensupları ya öldürülüyor ya da saf dışı bırakılıyordu³⁸. “İhtilalciler” ya da “Savunmacılar” diye anılan söz konusu Komiteler, esas olarak şehirlerde kuruluyor, bunların üyeleri daha çok esnaf ve tüccarlarla din adamlarından oluşuyordu³⁹. Bunların kimi zaman (Sevilla, Cartagena ve daha başka yerlerde olduğu gibi) bazı yörelerdeki garnizonlar ya da (Catalunya'da olduğu gibi) taşra eşrafı tarafından desteklendikleri oluyordu, ama başlangıçta ortak olan tek yanları, Fransız tehdidine karşı kendilerini savunma ihtiyacıydı⁴⁰. Komiteler kısa zamanda yönetim boşluğunu doldurarak yöreye “egemen” olmuşlardı; bu da, Komitelerin pek çoğunun amacı ve oluşumu kesinlikle “yenilikçi” olmamakla birlikte, gerçekten devrimci bir gelişmeydi.

Çeşitli Yerel Komiteler kısa bir süre sonra taşrada bir araya gelerek, 25 Eylül 1808 günü *Junta Suprema Central Gubernativa del Reino* (Krallık Merkezî Yönetim Yüksek Komitesi)ni oluşturdular. Taşradaki çeşitli Komiteler tarafından seçilmiş otuz beş üyeden oluşan bu Yüksek Komite, derhal tüm İspanya için egemenliğini ilan etti. Komitenin ilk merkezi Aranjuez'deydi, ancak Fransızların

³⁵ *A.g.e.*, s. 101.

³⁶ Martínez Ruiz, *a.g.e.*, s. 88 ve 214.

³⁷ García Cárcel, *a.g.e.*, s. 102-107.

³⁸ *A.g.e.*, s. 106 ve 110-112; Palacio Artad, *a.g.e.*, s. 261.

³⁹ García Cárcel, *a.g.e.*, s. 107.

⁴⁰ *A.g.e.*, s. 107-108.

ilerlemeleri nedeniyle kısa sürede Sevilla'ya sığınmak zorunda kaldı. 31 Ocak 1810 gününe kadar Kral VII. Fernando adına Napolyon'a karşı savaşı yürüten de işte bu Komite oldu; o tarihte, iktidarın askerler tarafından ısrarla talep edildiği şekilde daha az kişi tarafından üstlenilmesi yolundaki giderek artan gereksinim karşısında, Komite lağvedilerek *Consejo de Regencia* (Naiplik Konseyi) adında yeni bir yüksek kurum oluşturulmuş oldu⁴¹. Bu Naiplik kurumuysa, 24 Eylül 1810 günü *Cortes de Cádiz*'in (Cádiz Meclisi) açılmasına kadar işlevini yerine getirdi⁴².

3. İspanyol Bağımsızlık Savaşı'nda Gayrı Nizami Kuvvetlerin Rolü

Savaş ilan edilir edilmez, Napolyon'a baş kaldıran isyancıların, kendilerinden yana savaşıacak bir orduya ihtiyaçları olduğu açıkça görülmüştü. 1808 yılında, İspanyol ordusu yetersiz bir eğitime sahip subaylardan (ki bunların çoğu soylu ailelerden geliyordu) ve son derece kısıtlı olanaklara sahip ehliyetsiz birliklerden oluşuyordu. Bunların çoğu o sıralarda ülke dışında, örneğin Portekiz'de ve Kuzey Afrika'da bulunurken, bazıları da Napolyon'un Avrupa'daki harekâtlarına katılmakta ya da İberik yarımadasının içinde Fransız generallerin emirleri altında hizmet görmekteydiler ki her iki durumda da daha önce imzalanmış olan ikili antlaşmaların gereğini yerine getirmek zorundaydılar. Düşmana meydan okuyabilecek birliklerin çoğu son derece dağınık durumdaydı, bu yüzden de ilk başlarda işte bu Yerel Komiteler dağınık savaş gücünü kanalize etmiş ve bunlar Kral I. Joseph'in hizmetinden kaçmayı başarmış olan askerleri çeşitli birlikler içinde düzene sokmuşlardı⁴³.

Komiteler aynı zamanda 1808 yılında başlatılan zorunlu askere alma sayesinde acemi erlerin seferber edilmelerinde de önemli bir rol oynamışlardı, ancak başlangıçta yer alan bu hareket kısa sürede gerileyecek ve hiçbir zaman yeterli olamayacaktı; bakımsız ve kötü donanımlı askerlerin büyük bir çoğunluğu askerlik eğitiminden tümüyle yoksundu. Öte yandan, bu zorunlu seferberlik, üst sınıftan gelen pek çok kişinin vatanseverlik duygularının ne kadar yetersiz olduğunu da göstermişti, çünkü bunlar, sahte belgeler ve yaralanmalar gibi her türlü çareye başvurarak, askerlikten kaçmaya çaba gösteriyorlardı, dolayısıyla zorla savaşa

⁴¹ Javier Tusell, "Tercera Parte: Edad contemporánea", yön. Javier Tusell, *Historia de España*, Taurus-Santillana Ediciones, Madrid 1998, s. 414.

⁴² García Cárcel, *a.g.e.*, s. 260; Martínez Ruiz, *a.g.e.*, s. 90 ve 225-228.

⁴³ *A.g.e.*, s. 50-53.

NAPOLYON DÖNEMİNDE FRANSA'YA KARŞI YÜRÜTÜLEN İSPANYOL
BAĞIMSIZLIK SAVAŞI'NDA GAYRİ NİZAMİ KUVVETLER (1808-1814)

sürüklenenlerin çoğu halk tabakasından gelen insanlardı. Ülke için bu derece nazik olan böyle bir durumda nüfuzun kötüye kullanılması, istenilenin tam tersi bir sonuç doğurdu: askere yazılanların pek çoğu firar ediyordu; geri kalanlarsa, daha Fransızlara karşı çarpışmaya fırsat kalmadan bu ayrıcalıklı sınıfların aleyhine dönmüşlerdi⁴⁴. Aslında savaşın ilk aşamalarında öyle anlar oldu ki, İspanyol halkı, Fransız istilasına karşı ayaklanmaktan çok, VII. Fernando tahta çıktıktan sonra yandaşlarının verdikleri sözleri yerine getirmeyerek, ülkenin ciddi ekonomik ve sosyal sorunlarını çözülmemekle suçladıkları yetkililere karşı isyan etmiş gibi görünüyordu. Bu yüzden de bazı Komiteler, Napolyon'a karşı verilecek mücadeleyi örgütlemekten çok, iktidar boşluğu ortaya çıkar çıkmaz yaşanan ciddi sosyal sıkıntıları denetim altında tutmak amacıyla kurulmuşlardı⁴⁵. Yüksek Komite, bir süre sonra, bu halk ayaklanmalarını bastırmak amacıyla, varlıklı sınıfların içinden askere alınacak kimselerden oluşacak ve yerel otoritenin emri altında her bölgede asayişini korumakla görevli olacak özel bir milis gücü kurma yoluna gidecekti. Yüksek Komite, aynı zamanda, isyancılara nasıl davranılacağı hakkında son derece açık ve radikal talimatlar içeren (18 Eylül 1808 ve 3 Şubat 1809 tarihli) iki Kraliyet Emri de çıkardı⁴⁶.

Bütün olumsuzluklara rağmen, bu hızlı seferberlik ve İngilizlerin değeri takdir edilmeyen yardımı sayesinde, (19 Temmuz 1808'de) General Castaños ve General Reding'in kumandası altında, İspanyolların ve öteki Avrupa halklarının davasına güçlü bir moral destek oluşturacak olan Bailén zaferi kazanıldı. Bu zafer, yalnızca Fransızların hızla yenilgiye uğratılacakları yolunda insanların yersiz bir hayale kapılmalarına neden olmakla kalmadı, aynı zamanda İngilizlerin İberik Yarımadası'na daha fazla bağlanmalarına da yol açtı⁴⁷. Ancak birkaç hafta sonra en seçkin birliklerinden oluşan 130.000 kişilik bir ordunun başına geçerek çıkagelen Napolyon'un bu gecikmeyen tepkisi, İspanyol ordusunu dağılmaya götürmüş⁴⁸, aynı şey Avrupa'nın geri kalanında da gerçekleşmişti. Bu noktadan itibaren Napolyon topyekûn bir yok etme taktiğini uygulayacaktı, bu nedenle İmparator Aralık ayı başlarında Madrid'e geldiğinde, başkentlilerin hiçbiri baş kaldırmaya cesaret edemedi; Fransa'nın üstünlüğünü gösteren bu yeni durumu herkes hemen kabullenmişti⁴⁹. Bu durum, Fransa'ya karşı yürütülen savaşı yöneten yetkililerin,

⁴⁴ Esdaile, *a.g.e.*, s. 115.

⁴⁵ *A.g.e.*, s. 122-126.

⁴⁶ *A.g.e.*, s. 127.

⁴⁷ García Cárcel, *a.g.e.*, s. 129.

⁴⁸ *A.g.e.*, s. 125-132.

⁴⁹ *A.g.e.*, s. 130-131.

kuvvetlerini yeniden konuşlandırmayı planlamalarına yol açtı. Ancak İngilizler, 1809 yılının Haziran ayından önce Yarımada'ya geri dönemediler, ortak bir karşı saldırı da ancak 1811 yılının ortalarında başlatılabildi⁵⁰.

Yine de, Napolyon ordularının İspanya'yı istilasından itibaren, hatta 2 Mayıs olaylarının gerçekleşmesinden de önce, düzenli ordunun yanı sıra, özellikle de kısa sürede gayri nizami güçler biçiminde örgütlenen köylülerin katılımıyla, istilacıya karşı bir direniş hareketi baş göstermişti⁵¹. Pek çok İspanyol vatandaşının zorunlu askere alınmaktan kaçmak için nasıl çaba gösterdiklerine ya da bu duruma karşı gelerek ordudan bir an önce firar ettiklerine yukarıda değinmiştik. Dolayısıyla, bu aynı kişilerin Fransızlara karşı mücadele edecek çeteleri oluşturmak üzere gönüllü olarak dağa çıktıklarını düşünmek pek de mantıklı görünmüyor. O halde sorulacak soru şudur: En sonunda kimler ne için bu çeteleri oluşturmuşlardır?

Ortaya konulması gereken ilk nokta, profesyonel bir orduyla gayri nizami gruplar arasında mevcut olan büyük farktır; nizami ordu, amacına erişmek için sert bir disiplin ve üstlerinin emirlerine mutlak itaat üzerine kurulmuşken, çeteler mensuplarına daha fazla özgürlük tanıma eğilimindedirler, çünkü genellikle liderleri olmakla birlikte, bir çetenin mensubu olanların hepsi her zaman aynı çetenin içinde bulunmadıkları gibi, bu grubun gerçekleştirdiği eylemlere de her defasında katılmayabilirler. Bu yüzden de 1808 yılında pek çok kimsenin çetelere katılmayı tercih etmiş oldukları mantıklı görünmektedir, çünkü böylelikle çok tehlikeli durumlarda ailelerinin yanında bulunmak üzere ya da (bu insanların çoğu çiftçi olduğundan) hasat kaldırma zamanı geldiğinde köylerine dönebiliyorlardı. Bu durum da bize bu iki güç arasındaki amaç ve motivasyon farkını göstermektedir: şöyle ki ordu, ülkenin tümünü istilacıya karşı savunmayı amaçlarken, çeteciler belirli bölgelerde, genellikle kendi ailelerinin bulunduğu köylerde ya da ilçelerde yoğunlaşmakla çok daha somut amaçlar güdüyorlardı. Bu da, aralarında “ulusal” bir ilgi değil, yalnızca yerel, hatta kişisel bir ilgi olduğu anlamına gelmektedir.

Savaşın başında kendiliğinden ortaya çıkan gayri nizami güçlerin büyük bir çoğunluğu genellikle çiftçilerden oluşuyor, bunlar ya kendi mal ve mülkleriyle ailelerini koruma niyetiyle ya da Fransızların işledikleri suçların öcünü alma amacıyla hareket ediyorlardı. Ayrıca istilacıya karşı savaşmak isteyen, ama

---

⁵⁰ *A.g.e.*, s. 132-134.

⁵¹ *A.g.e.*, s. 137.

zorunlu askerlik hizmetini reddetmeleri ya da Kral I. Joseph'e sadık birliklere katılma zorunda bırakılmaktan korkmaları nedeniyle nizami ordudan uzak kalmak isteyen asker kaçakları da vardı. Bunların dışında, birlikleri dağıtılmış ya da dağılmış olan subay veya askerler, ruhban sınıfı mensupları, bazı inanmış idealistler, öğrenciler, hatta toprak sahipleri de bulunuyordu. Ama bütün bu insanların yanında, sosyal ve politik çıkarıcılığı kolay yoldan ekonomik yarar sağlama amacıyla birleştiren hırsızlar, kaçakçılar, sürgünler ve benzerleri de vardı. Son olarak da, saf değiştirmekle işbirlikçi geçmişlerini gizlemeyi amaçlayan bazı kişiler ya da çeteler de bu gayri nizami güçler arasında yer alıyordu, örneğin bir süre Fransızlar için çalıştıktan sonra yeniden çeteci olan ünlü eşkiya başı Francisco Espoz y Mina gibi⁵².

Bu mücadeleye katılan gayri nizami güçler çoğunlukla iyi tanıdıkları arazilerde harekete geçiyorlar, kısıtlı olanaklara sahip olmalarına rağmen baskınlar ve hızlı hareket etme yetenekleri sayesinde bu eksikliklerini gideriyorlardı; ayrıca yerel halkın desteğine de güveniyorlardı ama aynı zamanda onları sıkıntıya sokmaktan da geri kalmıyorlardı, çünkü Fransızların yaptıkları misillemelerin yanı sıra, hem istilacı güçlere karşı mücadele ettikleri, hem de eşkiyalık yaptıkları çok oluyordu. Direnişçilerin bileşimi ve sayıları, savaşın koşulları nedeniyle ve ayrıca elde ettikleri kazançlar bekledikleri gibi çıkmayınca ya da koşullar özellikle zorlaştığında kendi aralarından da firariler çıktığı için her zaman büyük değişiklik gösteriyordu⁵³. O dönemde yürütülen propaganda ve daha sonra yaratılan efsaneler onlara vatan uğruna mücadele eden kahramanlar olarak rol biçmiş olsa da, genelde hepsi kişisel nedenlerle ve o anki umutsuzluk durumlarına göre hareket ediyordu⁵⁴.

Gayri nizami kuvvetler, Fransızlar arasında büyük bir güvensizlik duygusu yaratılmasına katkıları olmasına rağmen, savaşın topyekûn gidişatı üzerinde genelde pek de etkili olmadılar⁵⁵. Yine de nizami ordunun bulunmadığı ya da yeterli olmadığı bazı belirli bölgelerde durumu çabucak denetim altına alabildiler⁵⁶. Ancak çeteler, açık alandaki muharebelerde tümüyle etkisiz kalıyorlardı ve herhangi bir saldırıda düşmanın siper almasına fırsat kalmadan galip geldikleri de hiçbir zaman olmuyordu. Çetecilerin temel taktikleri, hızlı davranmak ve düşma-

⁵² Esdaile, *a.g.e.*, s. 164-167.

⁵³ *A.g.e.*, s. 211-212.

⁵⁴ *A.g.e.*, s. 162-219; García Cárcel, *a.g.e.*, s. 139-141.

⁵⁵ *A.g.e.*, s. 142; Martínez Ruiz, *a.g.e.*, s. 74.

⁵⁶ Esdaile, *a.g.e.*, s. 153.

nı gafil avlamaktan oluşuyordu. Bu nedenle de genelde Fransızların artçı birliklerine, erzak konvoylarına ve habercilerine saldırıda bulunuyorlardı. Düşmanın ilerlemesini durdurmaya ya da onları geri püskürtmeye güçleri yetmediğinden, başlıca amaçları onları yıpratmak oluyordu⁵⁷. Ancak askerî emirleri umursamıyorlar, mücadeleyi merkezî bir biçimde yönetmeye çalışan otoriteye saygısızlık göstermelerinin yanı sıra, disiplinsiz de davranarak sürekli sorun kaynağı oluyorlardı.

Savaşın son yıllarında, savaş konusunda büyük deneyim sahibi olan ya da yeterli askerî eğitim almış belli başlı liderler tarafından yönetilen önemli çeteler, kalabalık Fransız birliklerini yenilgiye uğratmayı başarmışlardır. Bu çeteler arasında en iyi organize olmuş başlıca dört grup sayılabilir: 1) Savaşın başında Madrid’le Aragón bölgesi arasındaki posta hizmetlerini ve Fransızların ikmal hareketlerini aksatan, daha sonra da Soria, Segovia ve Burgos yörelerinde faaliyet gösteren, bizzat Wellington’un Arapiles savaşı boyunca Toledo ve Guadalajara’nın denetimini verdiği Juan Martín Díez çetesi; 2) Tüm Burgos yöresinde faaliyet göstererek, Dorsenne, Kellermann ve Roquet gibi bazı Fransız generallerine karşı başarı gösteren ve Madrid ile Bayonne arasında iletişimi imkansız hale getiren Jerónimo Merino çetesi; 3) Navarra eyaletinde savaşarak tüm Fransız güçlerini durduran Francisco Espoz y Mina çetesi ve 4) Önce Salamanca eyaletinde mücadele eden, daha sonra Duero ırmağı havzasında Portekiz sınırına kadar çok geniş bir alanı denetim altına alarak Wellington’un peşindeki Fransız artçı güçleri için bir kabusa dönüşen Juián Sánchez çetesi⁵⁸. Ancak bu yenilgilerin başlıca nedeni, Napolyon’un, 1811 yılından itibaren, çok sayıda birliğini, özellikle Rus cephesine olmak üzere, başka seferlere nakletmek için İberik Yarımadası’ndan çekmeye başlamış olması, ayrıca o zamana kadar sürekli olarak gelmiş olan takviye güçlerin bu akışını kesmesidir. Bu durum bazı çetelerin birleşmesine yardımcı olmuş ve o zamana kadar pek alışık olmadıkları teknikleri kullanmalarına yol açmıştır.

O noktadan itibaren en önemli gayri nizami güçler, ordunun ilerlemesi için büyük bir destek oluşturmuş, savaşın sonucuna etkin bir şekilde katkıda bulunmuşlardır⁵⁹. Ancak nihai zafer, daha sonra yapılan propagandanın -yalnızca “silahlanmış halkın” devrimci rolünü efsaneleştirmek için değil, aynı zamanda İspanya’nın ezeli düşmanı olan İngiltere’nin değerli yardımlarını küçümsemek

⁵⁷ *A.g.e.*, s. 261.

⁵⁸ Martínez Ruiz, *a.g.e.*, s. 78-86.

⁵⁹ Esdaile, *a.g.e.*, s. 230-231.

amacıyla- anlattığı gibi, düzensiz grupların eylemleri sayesinde kazanılmış değildir. Nitekim savaş, Yarımada'da faaliyette olan İngiliz ve Portekiz orduları sayesinde olumlu bir şekilde sonuçlanmıştır, çünkü İspanyol ordusunda savaşın nihai sonucuna katkıda bulunan asker sayısı arzu edilenden çok daha az olmuştur⁶⁰.

Bağımsızlık Savaşı süresince etkin olan gayri nizami grupların toplam sayısını hesaplamak güçtür. Genelde sanılanın tersine, 1809 yılına kadar çetecilerin sayısı pek fazla değildi. Yani savaşın başlarında, az sayıda kişi dağı çıkmıştır, bu da, mücadelenin başında, çıkan isyanlara rağmen, ister profesyonel ordunun içinde olsun, ister düzensiz çeteler içinde olsun, istilacıya karşı silaha sarılmaya İspanyolların çok da gönüllü olmadıklarının bir göstergesidir. Buna rağmen, 1808 yazının sonlarında, İspanya'nın Napolyon'a karşı verdiği savaşta çetecilerin özel bir yeri vardı, ama eylem olanakları hâlâ sınırlıydı⁶¹. Ancak İmparator Napolyon'un ortalığı silip süpüren seferinin sonunda düzenli ordu birliklerinin büyük bir çoğunluğu dağılınca ya da yok edilince, gayri nizami grupların sayısı kontrol edilemez bir biçimde artmış ve böylelikle orantısız bir savaş dönemi başlamıştı. 1811 yılında, Charles Stuart tarafından Wellesley'e gönderilmiş olan bir rapora göre, gayri nizami grupların sayısı tahminen 100 ila 650 arasında değişmektedir⁶².

Yine o sıralarda, savaşın patlak vermesinden önce zaten var olan pek çok eşkıya çetesi ve siyasi sürgün de ortak dava uğruna birleşmeye karar vererek yenden gayri nizami güçlere "dönüşmüşlerdi". Bunların iki nedeni vardı: bir yandan Fransızları taciz etmek için daha önce edindikleri tecrübelerden yararlanıyorlar ve çatışma sona erdikten sonra "meşrulaşmayı" umuyorlardı; öte yandan, daha önceki gayrimeşru yaşamlarını sürdürmek ve bundan kişisel çıkar elde etmek için savaştan yararlanıyorlardı⁶³. Bu eşkıya çetelerinden pek çoğu, ancak Fransızlar tarafından herhangi bir zarara uğratıldıklarında ya da onlar tarafından yakalandıklarında savaşa katılmaya karar vermişlerdi, bu da onların vatanseverlik ideallerini değil, yalnızca kendi çıkarlarını savunduklarını açıkça göstermektedir. Çete reislerinin çoğunun, savaşı yönetmekte olan sivil ve askerî yetkililerin emirlerine kulak asmadan, her zaman bağımsız olarak hareket ettikleri olgusunun yanı sıra⁶⁴,

⁶⁰ A.g.e., s. 267.

⁶¹ A.g.e., s. 64.

⁶² Nicolás Horta Rodríguez, "Sociología del movimiento guerrillero", *Las fuerzas armadas españolas*, Madrid 1986, II, 273-314.

⁶³ María Victoria López-Cordón, "La metamorfosis del bandido: de delincuente a guerrillero", *Spagna contemporánea*, sayı 12 (1997), s. 14.

⁶⁴ Esdaile, a.g.e., s. 172-182.

savaş boyunca farklı gruplar arasında çıkan çok sayıdaki anlaşmazlık da⁶⁵ bu bilgiyi pekiştirmektedir. Ayrıca, yerel otorite tarafından gayri nizami güçlerin düşmana saldırması emrinin verildiği pek çok yazılı emir elimizde bulunmaktadır, bunlar da onların her zaman saldırıya geçmediklerinin bir göstergesidir⁶⁶.

Bütün bu nedenler, Yüksek Komite'nin (*Junta Suprema*), çetecileri askeri disipline sokmaya çalışarak onların konvansiyonel mücadeleye katılmasını sağlamak için bir dizi kural koymasına yol açıyorsa da bunun sonuçları pek verimli olmadı. 28 Aralık 1808'de Sevilla'da, bölükleri ve takımları düzenleyen resmî bir yönetmelik çıkarıldı (*Reglamento de Partidas y Cuadrillas*)⁶⁷. O sıralarda gayri nizami güçlerin sayısı henüz çok azdı, ama onları konvansiyonel milis güçleri içinde toplanmış askerlere dönüştürme düşüncesi artık oluşmuştu⁶⁸. Çıkarılan *Yönetmelik*, profesyonel ordudan firarları önlemek için, kaçak askerlerin ya da dağıtılmış olan birliklerden gelenlerin gayri nizami gruplara alınmalarını kesinlikle yasaklıyordu. Ama aynı zamanda bütün İspanyol halkına, düşmanı taciz edecek düzensiz gruplar oluşturmaları için çağrıda bulunulmuştu. Hatta kaçakçılardan ve sürgünlerden bile, affedilmeleri karşılığında, yardım istendi⁶⁹. Bu önlemlerin disiplinsizlik sorunlarını yalnızca çözümlenememekle kalmayıp, aynı zamanda bu sorunların büsbütün artmasına neden olduğu açıktır.

Bundan kısa bir süre sonra da Katalonya Bölgesi Yüksek Komitesi, daha önceki yasada olduğu gibi, bu bölükleri kurumlaştırmak amacıyla, silahlı siviller için (20 Şubat 1809 tarihinde) bir Yönetmelik çıkardı. Yüksek Komite, 17 Nisan 1809'da çıkardığı yeni bir yönetmelikle (*Instrucción para el Corso Terrestre*), düzenli ordu içinde yer almayan silahlı sivilleri (subayların ve yerel asi şeflerinin emrine bağlayarak) milis güçlerinin içine katma amacıyla ve aynı zamanda Fransızlar tarafından yakalandıkları takdirde çetecilerin eşkıya olarak yargılanmalarını engellemek için, Fransız istilacılara karşı savaşacak herkesin, ordu üniforması giysin ya da giymesin, savaşçı olarak kabul edilmelerini öngörüyordu⁷⁰. Ancak bu yasa, çeteler tarafından işlenen suçların daha da artmasına neden oldu; çünkü Fransızlardan ya da onların yandaşlarından alınan paraların ya da malların bunları ele geçiren kimsenin mülkiyetine geçeceği bildirilmesiyle, silahlı soygun

⁶⁵ *A.g.e.*, s. 238.

⁶⁶ *A.g.e.*, s. 256.

⁶⁷ Miguel Artola Gallego, *La España de Fernando VII*, Madrid 1968, Espasa-Calpe, 1999, s. 199.

⁶⁸ Esdaile, *a.g.e.*, s. 273-274.

⁶⁹ Palacio Artad, *a.g.e.*, s. 263.

⁷⁰ Artola, *a.g.e.*, s. 199-201.

meşrulaştırılmış oluyordu⁷¹.

1811'in Ağustos ayında Cádiz Meclisinin hazırladığı bir tasarıya göre, gayri nizami güçler ya orduya katılacaklar ya da ortadan kaldırılacaklardı; buna göre, Fransızlara karşı verilen mücadelede geçmişte başarılı oldukları kanıtlanmış olan büyük gruplar özerkliklerini yitirerek belirli bir alaya katılacaklar, geri kalanlar ortadan kaldırılacaklardı. Bu tasarı, Meclisteki liberal temsilcilerin pek çoğunun karşı gelmesi sonucu onaylanamadı; bu temsilciler, çetecilerin, halkın vatanseverliğinin ve yalnızca istilacı güçlere karşı değil, aynı zamanda mutlakiyete karşı da (çıkar gözetmeden ve cömertçe) verdiği özgürlük mücadelesinin gerçek bir yansıması olduğuna inanıyorlardı⁷². Öte yandan, gayri nizami kuvvetlerin bu hareketi yepyeni bir askerî yöntemi yaratmaya başlamıştı; bu sistem, o zamana kadar görev yapmış olan soylular ordusundan çok, halkın içinden çıkmış milislere dayanıyordu. Francisco Espoz y Mina ya da Juan Martín Díez gibi bazı çete reisleri, yaptıkları eylemlerle, toplumsal liderlik ve askerî yetenek sahibi olmak için soylu olmaya gerek bulunmadığını kanıtlamışlar, böylelikle, daha tutucu olan profesyonel askerler tarafından aşağı sınıftan gelen bireylerin subay olmalarına karşı ortaya konulan büyük engellerin kuşkuyla karşılanmasına neden olmuşlardır. Bu düşünce, liberaller için, yeni kurulacak bir ulusal ordunun temelini oluşturmuş olsa gerekti⁷³. Belki de bu yüzden, gayri nizami kuvvetlerle ilgili bir yönetmelik ancak 1812 Temmuz ayında yapılabildi⁷⁴. Yeni kurallar, bütün çetecileri kendi yörelerindeki ordu komutanlarının emrine veriyor, subayların da emirleri altındaki çetecilerin sayısının ve yaptıkları eylemlerin tam olarak kaydını tutmalarını gerektiriyordu. Aynı zamanda aşırılıklara karşı uygulanacak yaptırımlar sayılıyor, düzgün davranmayan grupların dağıtılması öngörülüyordu⁷⁵. Her ne olursa olsun, bu yönetmelik de gerçekten etkili bir şekilde işlemecekti.

Yüksek Komite, 1808 Aralık ayından başlayarak, kendi kumandası altında da birtakım gayri nizami kuvvetleri örgütledi. Bu kuvvetler, askerî öğelerin ağır bastığı, yaklaşık yüzer kişilik çetelerden oluşuyordu⁷⁶ ve bunlar, ya birlikleri tasfiye edildiğinden dağılmış olan subaylarla askerleri ya da yeniden meşruiyet kazanmak isteyen asker kaçaklarını bir araya getiriyordu. Bunların amaçları,

⁷¹ Esdaile, *a.g.e.*, s. 183.

⁷² *A.g.e.*, s. 279.

⁷³ *A.g.e.*, s. 281-286.

⁷⁴ García Cárcel, *a.g.e.*, s. 137.

⁷⁵ Esdaile, *a.g.e.*, s. 287.

⁷⁶ *A.g.e.*, s. 181-182; García Cárcel, *a.g.e.*, s. 137.

günümüzdeki elit birliklerin amacına daha çok benziyordu ve öteki çeteler için olağan olan taktikleri kullandıkları halde⁷⁷, onlara her zaman ordunun bir parçası gözüyle bakılıyordu. İngilizler de, özellikle 1810 sonbaharından itibaren, Endülüs kıyılarında komando eylemleri gerçekleştirmeleri için bazı gayri nizami gruplar oluşturmuşlardı. Daha sonraki yıllarda bunların bazıları Yarımada'nın içlerinde de birtakım saldırılara katılacaklardı. Portekizliler de benzer eylemlerde bulunacaklardı. Ancak bütün bu eylemler belli noktalarda gerçekleşecekti⁷⁸. Fransızların belirgin bir şekilde üstün olmaları bu tür mücadeleyi öne çıkarıyordu ve neredeyse 1812 yılının ortalarına kadar bu iki tür gayri nizami güç (yani gayri nizami olanlarla askerî olanlar), savaşın önemli bir elemanını oluşturacaktı; ama mücadelenin asıl önemli çarpışmaları hiçbir zaman gayri nizami kuvvetlerin eline bırakılmadı.

Mücadeleye katılan İspanyol subayları, çetelerin çarpışmalara verecekleri desteğin vazgeçilemeyecek kadar önemli olduğu bazı belirli zamanlarda onlarla birlikte savaşmak zorunda sıklıkla kalmış olmalarına rağmen, onların faaliyetlerini hiçbir zaman onaylamamışlar, çetecilerin aleyhinde olmuşlar, hatta (General Castaños'un yaptığı gibi⁷⁹) sonunda yok edilmelerini talep ettikleri bile olmuştu⁸⁰. Yine de, çetecilerin Fransızları sürekli taciz etmeleri sayesinde İspanyol ordusunun son derece tecrübeli düşman birliklerine karşı koyabildikleri sonradan apaçık anlaşıldığı halde, profesyonel askerlerle gayri nizami sivil güçler arasındaki işbirliği pek de fazla olmadı⁸¹.

Arapiles muharebesinden sonra (yani 22 Temmuz 1812'den itibaren) İspanyollar, Portekizliler ve İngilizlerden oluşan birleşik düzenli ordu güç kazandıkça ve Fransız güçleri geri çekildikçe, gayri nizami güçlerin sayısı ve önemi azalacaktı⁸². Aslında Napolyon ordularına karşı sonunda zafer kazanan taraf, düzensiz çeteler değil, düzenli ordu oldu. Fransızların Yarımada'nın güneyinden çekilmelerinin ardından çetecilerin imajı belirgin bir şekilde bozuldu. Çekilmekte olan birliklerin peşine düşüp onları taciz ederek vatanseverlik davasının savunuculuğunu yapar gibi görünmenin tam zamanıydı, ama çetelerin büyük bir çoğunluğu, bunu yapmak yerine, sivil halkı soymakla ve İngilizleri taciz etmekle

⁷⁷ *A.g.e.*, s. 137.

⁷⁸ Esdaile, *a.g.e.*, s. 97-100.

⁷⁹ Martínez Ruiz, *a.g.e.*, s. 77.

⁸⁰ López-Cordón, *a.g.e.*, s. 13-14.

⁸¹ Martínez Ruiz, *a.g.e.*, s. 81.

⁸² *A.g.e.*, s. 80.

uğraşıyordu. Bu durum doğal olarak yetkililerin onların peşine düşmelerine yol açtı. Ancak ülkedeki durum hâlâ, çetecilerle isyancı vatandaşlar arasında bir ayırım yapmayı güçleştirecek kadar istikrarsızdı⁸³.

1814 yılının başlarında, savaş sona erme noktasına gelmişken, çete reislerinden ve üyelerinden pek çok kişi tutuklandı ya da kurşuna dizildi, orduya katılmayı becerememiş olanların hepsi dağıtıldı. Aynı yılın 15 Nisan günü oluşturulan *Ulusal Milis Güçleri*'ne (*Milicia Nacional*), eşkıyaya karşı mücadele etme ve asker kaçaklarıyla canileri tutuklama görevi verildi. Aradan birkaç hafta geçtikten sonra VII. Fernando sürgünde olduğu Bayonne'dan geri dönerek, yeniden tam bir mutlakiyet rejimi kuracak ve düzensiz gruplara karşı verilen mücadele belirgin bir şekilde artacaktı. Orduya katılmış olan çetecilerin durumları onaylanmakla birlikte, alabilecekleri en yüksek rütbenin asteğmen olmasına karar verilmişti. Geri kalanlar acımasızca baskı gördü ve verdikleri hizmet hiçbir zaman takdirle karşılanmadı. Çete reislerinin birçoğu, (çoğunlukla siyasi nedenlerle değil, kendilerini yeteri kadar ödüllendirilmiş görmediklerinden) monarşinin getirdiği mutlakiyete karşı çıktıkları için darağacını boyladı. Bu durum, çetecilerin halkın gözünde büsbütün değer kazanmalarına neden olarak, bunların hepsinin liberalizm yanlıları olduğu şeklindeki hiç de doğru olmayan bir efsanenin güçlenmesine yardımcı oldu⁸⁴.

Sonuç

İspanyol Bağımsızlık Savaşı'ndaki gayri nizami kuvvetlerin mensupları, ne konvansiyonel anlamda askerler, ne de onlar gibi hareket ediyorlardı. Çeteciler, Fransızların ve bizzat İspanyol yetkililerin halka karşı başlattıkları şiddet hareketlerinin ve iktidar boşluğunun meyvesiydiler. Bunların arasında davaya gerçekten inanmış az sayıda kimse olmasına rağmen, büyük çoğunluğunun güttüğü amaç, her zaman vatanseverlikten çok kişisel nedenlere dayanıyordu. Davaya olan bağlılıkları, mücadelenin kendilerine sağlayacağı çıkarlara bağlıydı. Ama bazı gruplar, Fransızlara karşı sürekli bir istikrarsızlık ortamı yaratmakla, çatışmanın gidişatına gerçekten yardımda bulunmuşlardı. Ülkenin Bonaparte'a başkaldıran bölümünü yönetmekte ve savaşa komuta etmekte olan sivil yetkililer gibi, profesyonel ordu mensupları da, çetecilere hiçbir zaman olumlu bir gözle bakmamışlardı, çünkü bunların yalnızca varlıkları bile, o belirsizlik dönemin-

⁸³ Esdaile, *a.g.e.*, s. 294-300.

⁸⁴ *A.g.e.*, s. 311-317.

de hoş görülemeyecek bir kargaşa ve denetimsizlik ortamı anlamına geliyordu. Bu yüzden de onları yok etmek için ellerinden geleni yapmışlar, ama çatışmanın sonuna kadar bunu başaramamışlardı. Ancak gayri nizami güçlerin faaliyetleri, İberik Yarımadası'nda yüzyıllardan beri çok önemli "geleneksel" bir taktik olarak varlığını sürdürmüştü; bu yüzden de insanların, iktidar boşluğunu ve Fransızların üstünlüğünü görünce, bu taktiği kendi savunmaları yolunda kullanmaları mantıklıydı. Öte yandan, savaş boyunca Napolyon'a karşı mücadele vermiş olan çeteler, daha "eşitlikçi" bir yapıya sahip yeni bir ordunun kurulmasını doğrudan etkileyecek, ama aynı zamanda sürekli iç çatışmalar ve askerî darbelerle geçecek bir dönemin de birinci perdesini oluşturacaktı.

Savaşın sonunda gelen zafer, temelde İngiliz ve Portekiz birliklerinden oluşan profesyonel ordunun eliyle kazanılacaktı, bunların yanına çeteleri değil de bazı İspanyol güçlerini de katmak gerekir. Ayrıca Napolyon İspanya'ya Avrupa'nın geri kalanına gösterdiği aynı ilgiyi göstermiş olsaydı, bu zaferi kazanmak asla mümkün olamazdı. Demek oluyor ki, aynı anda farklı cephelerle uğraşan ve İspanya'ya yapılan seferin ordusu için bir konaklama yeri olacağına başından beri inanan İmparator'un bizzat kendisi savaşın sonunu belirlemiştir, yoksa bunu sağlayan, ne çetecilerin sonradan efsaneleştirilen yiğitliği olmuştur, ne de vatan uğruna mücadele.

Kaynakça

Artola Gallego, Miguel, *La España de Fernando VII*, Madrid 1968, Espasa-Calpe, 1999.

Blanco Aguinaga, Carlos, Julio Rodríguez Puértolas e Iris M. Zavala, *Historia social de la literatura española (en lengua castellana)*, II, Madrid 1978, Ediciones Akal, 2000.

Carr, Raymond, "La Historia de España desde 1700", Rusell, Peter E. (Haz.) *Introducción a la Cultura Hispánica, arte, música*, Barcelona 1973, Editorial Crítica, 1982, s. 175-229.

Esdaile, Charles J., *España contra Napoleón. Guerrillas, bandoleros y el mito del pueblo en armas (1808-1914)*, Barcelona 2004, Editorial Edhasa, 2006.

Fusi, Juan Pablo, *España. La evolución de la identidad nacional*, Ediciones Temas de Hoy, Madrid 2000.

NAPOLYON DÖNEMİNDE FRANSA'YA KARŞI YÜRÜTÜLEN İSPANYOL
BAĞIMSIZLIK SAVAŞI'NDA GAYRİ NİZAMİ KUVVETLER (1808-1814)

García Cárcel, Ricardo, *El sueño de la nación indomable. Los mitos de la guerra de Independencia*, Ediciones Temas de Hoy, Madrid 2007.

Grupo Cronos, *España: siglo XIX (1789-1833)*, Grupo Anaya, Biblioteca Básica de Historia, Madrid 1991, 7. bs. 2007.

Horta Rodríguez, Nicolás, “Sociología del movimiento guerrillero”, *Las fuerzas armadas españolas*, II, Madrid 1986, 273-314.

López-Cordón, María Victoria, “La metamorfosis del bandido: de delincuente a guerrillero”, *Spagna contemporánea*, sayı 12 (1997), s. 7-22.

Martínez Ruiz, Enrique, *La Guerra de Independencia (1808-1814) Claves españolas en una crisis europea*, Silex Ediciones, Madrid 2007.

Palacio Artad, Vicente, “Los españoles en 1808”, Palacio Artad, Vicente (Haz.) *De Hispania a España. El nombre y el concepto a través de los siglos*, Ediciones Temas de Hoy, Madrid 2005, s. 253-264

Seco Serrano, Carlos, “Nacionalismo español y nacionalismos periféricos en la edad contemporánea”, Real Academia de la Historia (RAH) *España como nación*, Editorial Planeta, Barcelona 2000, s. 213-240.

Tusell, Javier, “Tercera Parte: Edad contemporánea”, Tusell, Javier (Yön.) *Historia de España*, Taurus-Santillana Ediciones, Madrid 1998, s. 411-832.

